

A DEVIZÁS FOLYÓIRATRENDELÉSEK KÉRDÉSEI

Bauer József

PRODINFORM

Az 1983. évi devizás folyóiratrendelések körüli zivatar felhői lassan elvonulnak. Itt az ideje, hogy következményeit józanul felmérjük, tanulságait levonjuk. Együttal azt is meg kell vizsgálni, hogy milyen szempontok érvényesüljenek a továbbiakban a szigorú devizatakarékosság, a megfelelő információellátás és a folyóiratrendelések összehangolása érdekében. Mi csak ez utóbbi kérdéssel kívánunk foglalkozni.

Egy, a *Népszabadság*-ban megjelent cikk [1] azt az álláspontot képviselte, hogy felesleges Magyarországon 12 ezer féle külföldi folyóiratot 80 ezer példányban megrendelni, helyesebb lenne 24 ezret 40 ezer példányban járatni. Bár elismeri, hogy a folyóiratok információértéke nem azonos, ami azt is jelenti, hogy a folyóiratféleségek számának növelésével nem egyenes arányban növekszik információértékük, mégis úgy véli, hogy a féleségek számának szaporítása és a példányszámok csökkentése az információérték jelentős javulását eredményezheti. Ez lehetővé tenné a felesleges másodpéldányok kiküszöbölését is, hiszen – az érvelés szerint – elegendő, ha egy folyóirat csak a legfontosabb helyen vagy helyeken van meg, s ezekből az ország más helyeinek információszükséglete tartalomjegyzék-másolat, tartalomjegyzék-fordítás, témafigyelés, más információ feldolgozás, sőt számítógépes információszolgáltatás útján kielégíthető.

Ha igaznak fogadjuk el a 12 ezer féle folyóiratot és a 80 ezer példányt, akkor leszámítva a szépirodalmi, kulturális, szórakoztató stb., tehát nem szakfolyóiratnak számítható időszaki kiadványokat, a Magyarországra járó szakfolyóiratok féleségeinek (címeinek) számát mintegy 10 ezerre becsülhetjük. Némi támpontot ad a műszaki–természettudományi koordinációs kör külföldi időszaki kiadványainak jegyzéke [2], amely mintegy 7300 (7259) féle külföldi szakfolyóiratot regisztrál. E jegyzék felöleli az összes jelentős műszaki és élettelen természettudományi országos, intézményi és vállalati szakkönyvtár 1981–1982. évi rendelését, eltekintve néhány kisebb vállalat és könyvtár nem regisztrált rendelésétől. Ehhez a 7300-hoz hozzá kell adni az orvostudományi, biológiai,

mezőgazdasági, társadalomtudományi folyóiratokat, s így a 10 ezer féle külföldi szakfolyóiratra vonatkozó becslésünk nem is lesz nagyon pontatlan. Ami pedig a megrendelt szakfolyóiratok példányszámát illeti, ha azok átlagosan 6 példányban jártak, a 7300 féle folyóirat mintegy 44 ezer példányt jelenthet. A szakfolyóiratok példányszáma természetesen kisebb, mint a szépirodalmi, kulturális vagy szórakoztató lapoké, ez azután a megrendelt példányszámokban is tükröződhet. (Számításaink szerint kb. 2000 megrendelt ilyen lap mintegy 20 ezer példányban jár.) Természetesen e becslések helyességét a részletesebb vizsgálat alátámaszthatja illetve cáfolhatja is. Hiszen tudjuk azt, hogy a műszaki–természettudományi gyűjtőköri könyvtárak is rendelnek társadalomtudományi (közgazdasági, szociológiai stb.), orvostudományi (üzemi rendelők számára) folyóiratokat is. Ugyanakkor az orvostudományi könyvtárakban is vannak megrendelt műszaki folyóiratok (elektronikai, röntgenteknikai, orvosi műszerészeti stb.). Ha azonban ezeket az átfedéseket közel azonosnak vesszük, a becslés tévedése túlságosan nagy nem lehet.

Ami a szakfolyóiratok *információs értékét* illeti, a *Népszabadság* említett cikkének ki nem mondott feltételezése a folyóiratok hasonló vagy közel azonos információértékéből indult ki. A valóságban minden szakfolyóirat információs értéke kettős: *abszolút és relatív*.

Az *abszolút információs érték* az adott szakterület, tudományág területének információlefedésétől függ. Ha – mondjuk – a vaskohászat területén van 150 folyóirat, és ezek információértékét 100-nak vesszük, akkor a *Stahl und Eisen*, az *Iron and Steel*, a *Stal* és még néhány más folyóirat az információérték tekintetében nem az információk 150-ed részét tartalmazza. Ezek a kiemelkedő jelentőségű, ún. „törzs-”, „mag-”, „vezető” folyóiratok (az összes folyóirat mintegy 15–20%-a), amelyek az összes információ mintegy 80%-át tartalmazzák.

Ugyanez elmondható bármely szakterületről, bármely tudományágról. Tehát a „vezető” folyóiratok a szakterü-

let összes információjának (természetesen szakirodalmi információjának) 50–80%-át tartalmazzák, ezek a folyóiratok a folyóiratfélésegek (címek) 10–30%-át jelentik. A többi folyóirat, azaz a megjelenő folyóiratok 70–90%-a, az összes információ 20–30%-át adja.

A folyóiratok *relatív információs értéke* relevanciájuk függvénye. Azaz, ez az érték a felhasználótól függ. Ugyanannak a folyóiratnak ugyanaz a cikke 100%-ig értékes lehet a konstruktörnek, de érdektelen a tudományos kutatónak vagy a technológusnak, vagy megfordítva. Ez a relatív információs érték a vállalati, valamint más műszaki könyvtáraknál, azok folyóiratrendelésénél igen erősen esik latba.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy *bizonyos nyelvtérületek* [3], (orosz, angol, német, francia) azaz néhány világnyelv adja a szakirodalom mennyiségben jelentősebb, szakmailag legértékesebb részét. Ugyanakkor más világnyelveken (pl. spanyol, kínai, arab) – különösen bizonyos műszaki szakterületeken – a nyelv elterjedésétől messze elmaradó mértékben jelenik meg szakfolyóirat. A kis népek nyelvein (magyar, szlovák, finn stb.) megjelenő folyóiratok azon cikkei, melyek lényeges új információkat tartalmaznak, vagy már eleve valamely világnyelven készült rezümé, referátum alapján válnak ismertté, vagy hamarosan megjelennek ezekre lefordítva.

Az eddig vázoltakból, az abszolút és relatív információérték különbözőségéből, a nyelvi megoszlás szóródásából kiderült, hogy a folyóiratfélésegek számának növelése – ezek figyelembevétele nélkül – valamint ugyanígy a példányszám csökkenése, nem jelenti az információérték abszolút, lényeges növekedését.

A könyvtárak és egyes információs intézmények *technikai elmaradottsága*, az információs infrastruktúra hiánya, a technikai berendezések devizaigénye (mind a beszerzés, mind a működtetés és fenntartás tekintetében) megnehezíti a külföldi (devizás) folyóiratok felhasználásánál a szoros és hatékony együttműködés kiépítését, megdrágítja az információkat. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az országos folyóiratbázis csökkenése ismét az országos feladatkörű könyvtárakra hárít új terheket, hiszen elsősorban ők szolgáltatásképesek. Ahol pedig a könyvtár nem rendelkezik semmilyen technikai (másoló) berendezéssel, a hozzá járó folyóiratokat illetve az azokban levő információkat nem tudja közreadni.

Ebből következik, hogy a megritkított folyóiratok bármely példányának helye sem lehet mellékes. Ha pedig csak egy példányban jár valamely folyóirat, ha a legjobbnak tűnő helyen is, kétséges, hogy elégséges-e az adott technikai felszereltség mellett.

A példányszámcsökkentésnek a belső feltételek mellett akadálya lehet egy sor *külső feltétel* is. Gondoljunk arra, hogy a kiadók adandó alkalommal számon kérik a szerzői jog szabályainak betartását a

másolásnál, áthárítják a példányszámcsökkenésből adódó költségdóbbletet az előfizetőre, vagy más retorzióval élnek. De a rendelők, felhasználók számára sem mellékes, hogy egy adott lap, illetve a benne levő információ azonnal megtehető, felhasználható-e, vagy csak hosszas utánjárásal, várakozással és jelentős költségdóbblettel szerezhető-e be.

A devizás külföldi folyóiratok megrendelésénél a megfelelő összehangolást és ésszerűséget – a technikai feltételek hiánya mellett – leginkább az akadályozza, hogy e tekintetben *nem a könyvtárosok, tájékoztató szakemberek döntenek*. Intézménynél, vállalatnál a vezetők döntenek, gyakran a könyvtáros, tájékoztató szakember meghallgatása nélkül, saját ismereteik, érdeklődési körük, érdekeik szerint. Ebből következik, hogy a könyvtárosok, tájékoztató szakemberek felelnek legkevésbé a rendelések problémáiról, a túlzott többpéldányos rendelésekért, a rendelések összehangolatlanságáért. Annál kevésbé, mivel világosan senki sem mondta meg, hogy a folyóiratmegrendelés összegét hány százalékkal csökkentették.

Minthogy a vázolt gazdasági és szervezési problémák továbbra is fennállnak, jogos annak a kérdésnek a feltevése, hogy az 1984. évi devizás folyóiratrendelések optimális megoldására milyen módszerek szükségesek. A következőkben erre próbálunk válaszolni.

1. A megrendelőkre kell bízni, hogy melyek azok a folyóiratok, amelyeket meg kívánnak rendelni. Annál is inkább, mivel egy adott szakterület szakirodalmi forrásait az e területen dolgozók illetve az e területen dolgozó könyvtárosok ismerik a legjobban, így ismerik azok információs értékét is. Viszont ennek feltétele az, hogy
2. a vállalatok, intézmények folyóiratait *csak* az illető szerv *könyvtára* rendelhesse meg. Ez ugyanis a szakszerűség, körültekintés biztosítója, az együttműködés lehetőségére támpont, az önzés, szubjektivitás gátolója is.
3. A központi állami irányítás határozza meg a devizakeretet. Kérdés, hogy milyenek az 1984. évi lehetőségek, és ezzel szemben milyenek lehetnek a reális igények. A reális lehetőségek – úgy tűnik – az 1983. évi devizakeret vagy esetleg annak 10–15%-kal kisebb összegének felhasználásánál többet nem tesznek lehetővé. A reális igény azonban ennél lényegesen magasabb lenne. Az körülbelül az 1982. évben kifizetett devizaösszeget jelentené. Ez az összeg is tulajdonképpen 30–40%-os csökkentést jelentene, hiszen a folyóiratok ára közben körülbelül ilyen mértékben emelkedett, továbbá a forint értéke is csökkent. Az 1983. évi 30%-os átlagos rendeléscsökkentés (összegeben, nem darabban) az előbbieket figyelembevételevel tehát tulajdonképpen 60%-os, ha pedig az 1984. évi ismét 10–15%-os összeglefaragást

irányoz elő, ez 70–75%-os devizacsökkentést eredményez. A folyóiratállomány szinten tartása érdekében azonban legalább az 1983. évi tényleges devizakifizetés 15%-kal megemelt összegét kellene megadni.

4. A devizakeretet a főhatóságokhoz tartozó intézmények száma és információigénye figyelembevételével – ez az 1982. évi arányokat jelenti – kellene elosztani a főhatóságok között. Ezen arányokon belül az országos feladatkörű, országos jelentőségű, kutató- és fejlesztő vállalati–intézeti könyvtárak a devizakeret elosztásánál – anyagi lehetőségeiknek megfelelően – előnyben részesüljenek.
5. A főhatóságok intézményeinek könyvtárai között a devizakeretet – a fenti arányoknak megfelelően – az illető főhatóság hálózati központja útján osszák szét. Ez egyik oldalról feltételezi, hogy van ilyen hálózati központ, s ez a hálózati központ olyan szervezetű, létszámú, egyszóval ütőképese, hogy ismeri a hozzá tartozó intézményi könyvtárak profilját, kihasználtságát, folyóiratállományát stb., s ezek alapján reálisan tudja elosztani a devizakeretet ezek, valamint az előzőekben vázolt szempontok szerint. Másik oldalról ez azt is feltételezi, hogy azon főhatóságoknál, ahol ilyen nincs, az elosztás a főhatóság feladata, amely természetszerűleg ehhez nem ért, s ezért valamelyik hozzá tartozó jelentősebb, vagy országos feladatkörű könyvtár útján tudja ezt megoldani.
6. A hálózati központok – a koordinációs központokkal együttműködve – segítik a folyóiratrendelések összehangolását. Erre két tény ad alapot: egyrészt erkölcsi tekintélyük, másrészt az a nem megvetendő dolog, hogy ők osztják el a devizát a könyvtárak között. Így módjukban áll a könyvtárak közötti – profiljuk, technikai adottságaik figyelembevételén alapuló – munkamegosztás, folyóiratmegosztás, együttműködés befolyásolása. A koordinációs központok központi szolgáltatásaik révén, valamint saját állományuk alapján tudják előmozdítani a könyvtárak közötti gyakorlati együttműködést a folyóiratrendelések terén.
7. A Kultúra Külkereskedelmi Vállalat illetve a Posta Központi Hírlapiroda a devizás folyóiratok árát USA dollárban átszámítva közölje, hogy mind az elosztásnál, mind a rendelésnél a reális ár szerint lehessen számolni. Elképzelhető természetesen az is, hogy az eredeti devizaárát adják meg a forint átszámítási kulccsal együtt.
8. A Kultúra a folyóiratok rendelését számítógépen tartsa nyilván. Ennek alapján a devizás illetve a külföldi folyóiratok országos lelőhelyjegyzéke a rendelések lezárásával majdnem egyidőben elkészülhet. Ez a módszer nemcsak a rendelések

nyilvántartását, feladását, változtatását gyorsíthatja meg, hanem megkönnyítheti a könyvtárak munkáját, együttműködését, lehetővé téve a területi vagy szakterületi kiíratást, csoportosítást. Ez alatt nem csupán a folyóiratok tartalmára illetve kiadási helyére gondolunk, hanem lelőhelyére is. Így területi illetve szakterületi folyóirat-lelőhelyjegyzéket is elő lehet állítani.

9. A vállalatok, intézmények könyvtárai a devizakiadás csökkentése érdekében saját kiadványaik kiadványcseréjével is kiegészíthetik beszerzéseiket.
10. Lehetőséget kellene adni a vállalatoknak az általuk megtermelt devizából, devizabevételük arányában, saját devizás könyv- illetve folyóiratbeszerzéseik fedezésére.

A fentiekben a folyóiratbeszerzésekkel kapcsolatos gondolatainkat, elképzeléseinket foglaltuk össze, remélve, hogy talán e néhány javaslat előmozdítja a devizatakarékos könyv- és folyóiratbeszerzést és a hatékony információellátást.

Jegyzetek

1. TRIPOLSKY László: Információ, folyóiratok, rendelések. = Népszabadság, 41. köt. 9. sz. 1983. p. 7.
2. A műszaki könyvtári koordinációs kör külföldi időszaki kiadványainak jegyzéke. Az 1981. évi állomány és az 1982. évi rendelések. 1–2. köt. Bp. 1982. 1. köt.: XXXVI, 431 p., 2. köt.: X, 475 p.
Ez a jegyzék tartalmazza a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára és a tanszéki könyvtárak, az Építésügyi Tájékoztatói Központ és az építésügyi hálózat, a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium Könyvtára, a közúti-, repülésügyi-, vasúti- és hajózási tájékoztató szervek, valamint a KPM hálózat, a KG-INFORMATIK és a kohó- és gépipari hálózat, a Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, a NIMDOK és a nehézipari hálózat, az Országos Műszaki Könyvtár, a Textilipari Kutató Intézet és a könnyűipari hálózat, a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára, a Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet és a vízügyi hálózat könyvtárainak állományát illetve rendelését.
3. Az említett OMIKK-jegyzék 7259 féle időszaki kiadványt regisztrál. Ebből 5644 tőkés devizás relációjú, 1615 pedig szovjet és népi demokratikus relációjú. A nyelvi megoszlást jól reprezentálja, hogy az angol nyelvű lapok közül 1326 az USA, 1054 Nagy-Britannia területén jelenik meg, e kettő tehát összesen 2380 féle folyóiratot jelent. A Szovjetunióból 700 folyóirat szerepel, ezek zömmel orosz nyelvű folyóiratok. Az NSZK és Nyugat-Berlin 384 időszaki kiadvánnyal, az NDK 271-gyel szerepel, tehát a német nyelvterület nagyobbik fele 655-tel jelentkezik a jegyzékben. Ugyanebben finnt 32-t, bolgárt 52-t, kínait 12-t, spanyolországit 31-et lelhetünk. Az angol nyelvűeknél nem számítottuk pl. Ausztrália, Kanada, valamint más kisebb országok és Hollandia angol nyelvű lapjait. Ugyanígy kimaradt Ausztria és Svájc a német nyelvűek közül.

**BAUER József: A devizás
folyóiratrendelések kérdései**

A külföldi folyóiratok információs érték szerinti ill. nyelvi különbözősége, a könyvtárak eltérő technikai adottságai, a példányszámcsoökkentés belső és külső feltételei, valamint a folyóiratrendelési döntések illetőségének jelenlegi rendszere figyelembevételével a szerző javaslatokat tesz az 1984. évi devizás folyóiratrendelések optimális megoldására.

* * *

**BAUER, J.: Acquisition problems of
journals available for hard currency**

The author presents some propositions for the optimal solution of the 1984 ordering of journals available for hard currency, based on the different informative values and languages of foreign journals, on the different technological conditions in the libraries, on the internal and external requirements of reducing the number of journal copies and on the present system of authority in journal acquisition.

* * *

**БАУЭР, Й: Вопросы заказов на приобретаемые
за валюту журналы**

Автор излагает предложения по оптимальному решению проблемы заказов на 1984 г на журналы, приобретаемые за валюту с учетом различия в информационной ценности и языка зарубежных журналов, технического оснащения библиотек, внешних и внутренних условий уменьшения числа заказываемых экземпляров и настоящей системы компетентности в деле решения вопросов заказов на журналы.

* * *

**BAUER, J.: Über die Bestellung
von Zeitschriften für Devisen**

Vorschläge für die optimale Lösung der Bestellungen von Zeitschriften für Devisen für das Jahr 1984 unter Berücksichtigung des Informationswertes und der sprachlichen Unterschiede der Zeitschriften, der unterschiedlichen technischen Gegebenheiten der Bibliotheken, der inneren und äusseren Bedingungen für die Herabsetzung der Zahl der Exemplare, sowie des gegenwärtigen Systems der Zuständigkeit für das Treffen von Entscheidungen über Bestellungen von Zeitschriften für Devisen.

* * *

FORDÍTANI

idegen nyelvből nem tud mindenki!

**Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
fordítási osztálya
vállalja a külföldi szakirodalom szakszerű fordítását**

Fordító irodák:

BUDAPEST	VIII., Reviczky u. 6. 1428 Pf. 12. Telefon: 345-497
DEBRECEN	Kossuth Lajos Tudomány Egyetem Központi Könyvtár, 4010 Pf. 39. Telefon: 16-666
VESZPRÉM	Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtár, 8201 Pf. 28. Telefon: 12-550
MISKOLC	Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtár, 3515 Pf. 13. Telefon: 13-691
SOPRON	Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtár, 9401 Pf. 132. Telefon: 11-100

**Fordítási igényével keresse meg
a legközelebbi fordító irodánkat,
ahol a legkiválóbb szakfordítók
állnak rendelkezésére**